

LADOS TAMÁS

Egy magyarországi ügyvéd a 14. század fordulóján

Péter veszprémi éneklőkanonok jogi műveltsége a források tükrében

Bevezetés

1297. december 12-én Lodomér esztergomi érsek színe előtt egy nem mindennapi levelet olvastak fel. Benedek veszprémi püspök és káptalanja képviselőjében eljáró Péter veszprémi éneklőkanonok egy terjedelmes beadványt fogalmazott az érsek bírósága felé, amely ekkoriban éppen a veszprémi egyház és a bélakúti apátság között már hosszú évek óta zajló sasadi tizedper ügyét tárgyalta. Beadványában Péter összefoglalta a per addigi történetét, felelt a bélakúti szerzetesek által megfogalmazott vádakra és csokorba gyűjtötte mindazon eljárásbeli hibákat, amelyeket meglátása szerint Lodomér érsek bíróként ejtett. Gondosan ügyelt arra, hogy érvelése ne hangozhasson pusztá akadékoskodásnak, ezért mondanivalójának valamennyi pontját kánoni, illetve római jogi törvényhelyek felsorakoztatásával támasztotta alá.¹

A beadvány két szempontból is különleges. Egyrészt nyilvánvaló, hogy nem a kor-szak magyarországi tizedpereire jellemző, hagyományosnak mondható eszközökkel (mint például a Római Kúriához történő fellebbezéssel vagy a pereskedő felek közti egyezkedéssel) találkozhatunk benne, hanem egy szilárd, kánonjogi alapokon nyugvó ügyvédi érvelést olvashatunk. Másrészt fontos, hogy a levél címzettje, a bírói eljárást illetően erősen kritizált esztergomi érsek a korabeli Magyarország egyik legtekintélyesebb személyisége volt és nem csak az általa viselt méltóság okán. Az 1260-as években a neves bolognai egyetemen jogot tanuló Lodomér nevéhez a 13. század utolsó évtizedeinek számos meghatározó eseménye kapcsolódik. Kulcsszerepet vállalt IV. Béla és fia, István ifjabb király viszályának rendezésében, pápai megbízásból ő vezette a Margit hercegnő szentté avatási perében vizsgálódó bizottság munkáját, és döntő hatással volt a III. András-kori törvénykezésre is. Műveltségének pedig páratlan bizonyítéka az 1288 májusában intézett levél IV. Miklós pápához, amelyben magas művészi stílusban foglalta össze a magyar egyház IV. László miatt elszenvedett sérelmeit és amelyben egy keresztes hadjárat meghirdetésére kérte az egyházfőt a magyar királlyal szemben.² Mindennek fényében kétségtelenül nagy merészségről tett tanúbizonyságot Péter akkor, amikor egyszerű éneklőkanonokként beadványában lényegében azt részletezte, hogy mindaz amit az érsek egészen addig bíróként csinált, nem felel meg annak, amit az egyházi törvények előírnak a perek lefolytatásáról.

Jelen tanulmány elsődleges célja, hogy a személyére vonatkozó forrásokon keresztül rekonstruálja mindazt, amit Péter éneklőkanonok életéről és jogi műveltségéről tudhatunk. Az 1297. évi beadványban hivatkozott törvényhelyek forrásait beazonosítva lehe-

¹ BTOE I. 314–319.

² KOSZTA 1994, 414.

tőség nyílik a Péter által használt könyvanyag legalább egy részének azonosítására is, amely révén következtetéseket vonhatunk le az éneklőkanonok műveltségére vonatkozóan.

Péter éneklőkanonok ügyvédi működése a veszprémi székeskáptalanban

A rendelkezésünkre álló források alapján Péter pályafutásának mindössze egyetlen állomását, a veszprémi éneklőkanonoki prebendát ismerjük, amely hivatalt a tragikus sorsú Héder nembeli Henrik fia Péter püspökségének (1275–1287/1289)³ utolsó éveit nyerte el valamikor. A veszprémi káptalan 1285. febr. 16-i eredeti oklevelében még egy János nevű éneklőkanonokkal találkozunk a méltóságsorban,⁴ Péter neve pedig egy 18. századi átírásban fennmaradt 1287. évi oklevélszövegben tűnik fel először.⁵ Javadalomszerzésére tehát ezen időintervallumon belül került sor. Karrierjének végét is csak hasonló pontossággal határozhatjuk meg, hiszen neve utoljára a káptalan egy 1316. február 1-én kelt oklevelének méltóságsorában tűnik fel.⁶ Az általa viselt méltóságot 1317. március 18-án pedig már egy Mihály nevű klerikus töltötte be Veszprémben.⁷ Bár Pétert majd csak egy 1331. évi oklevél említi már, mint néhai veszprémi éneklőkanonokot,⁸ halálának időpontját nagy valószínűséggel helyezhetjük az 1316-17-es évekre, hiszen sem áthelyezéséről, sem emelkedéséről nincs későbbi adatunk. Utóbbi lehetőséget már csak azért is kizárhatjuk, hiszen amennyiben magasabb egyházi hivatalt is betöltött volna, úgy azt bizonyos említették volna a rá emlékező oklevelekben. Összességében tehát elmondható, hogy Péter rendkívül hosszú ideig, majdnem három évtizeden keresztül töltött be egyetlen tisztséget a veszprémi káptalanban.

Egy éneklőkanonok eredeti feladatköre szerint a káptalan liturgikus életének irányítója volt, amelynek keretében legfontosabb felelőssége a zsolozsmázók karának oktatása és vezetése volt. A 13. század folyamán azonban az addig vagyonszösségben élő káptalanok közösségei felbomlottak és az egyes tisztségviselők helyetteseket állítottak maguk helyett, akik ellátták rendes feladataikat.⁹ Ugyan Péter éneklőkanonok hivatali ideje alatt nem találkozunk őt helyettesíteni hivatott succentorral, azonban az bizonyos, hogy Veszprém esetében ekkorra már lezajlott a püspöki és káptalani birtokok elválasztása. Erről éppen Péter egy megjegyzése tudósít minket a veszprémi püspök és az óbudai káptalan közt a banai tizedekért folyó per során tett 1298. évi vallomásában.¹⁰ Péter éneklőkanonok tevékenysége ennek megfelelően nem korlátozódott a liturgikus feladatok ellátásra. Már az 1290-es évektől kezdve – a már említett óbudai káptalan ellen folytatott per,¹¹ illetve a későbbiekben még részletesebben tárgyalt sasadi tizedper során – egyértelműen a püspök és a káptalan ügyvédjének szerepében tűnik fel, majd az 1300-as években szintén különféle megbízásokat teljesített egyháza számára.

³ ZSOLDOS 2011, 101.

⁴ DF 200 709.

⁵ DL 107 352.

⁶ AOkt IV. 235.

⁷ AOkt IV. 423.

⁸ „quondam (...) cantoris Wesprimio” – VO pótk. 218–219. (144. sz.)

⁹ MÁLYUSZ 2007, 57–62.

¹⁰ „bona episcopatus et capituli sunt divisa” – BTOE I. 339.; Vö.: KARLINSZKY 2013, 42.

¹¹ Az óbudai per lefolyására lsd.: GYÖRFFY 1997, 163–164.

Péter ügyvédi működésével először akkor találkozunk, amikor Kőszegi Iván elfoglalja a veszprémi püspökség bizonyos zalaegerszegi birtokait. A tartományúr hatalmaskodásával szemben az éneklőkanonok előbb 1291. augusztus 28-án az esztergomi,¹² majd 1293. szeptember 1-én a fehérvári káptalan előtt emelt kifogást püspöke nevében eljárva.¹³ 1294. április 24-én Pétert ismét a fehérvári káptalan előtt találjuk, ahol a veszprémi káptalan képviseletében eljárva egyességet köt egy Leopardus fia Leu nevű férfival egy paloznaki malom, bizonyos veszprémfajszai, illetve jutasi birtokok, valamint balatoni halászhelyek bérbeadásáról.¹⁴

1295. augusztus 28-án Gerekinus dékán társaságában Esztergomba utazott, hogy ott Benedek püspököt és a veszprémi káptalant képviseljük az óbudai káptalannal szemben folytatott tizedperben. Az ügy tárgyalását ekkor azonban Imre prépost Lodomér esztergomi érsek parancsára elhalasztotta.¹⁵ Péter ezt követően 1296 és 1298 között a később részletezett sasadi tizedperben tűnik fel rendszeresen, valamint az 1298. évben egy határkiigazítási ügyben is képviseli a veszprémi egyházat István alországbíró előtt.¹⁶

1300. október 23-án Péter Ágnes királyné színe előtt jelent meg, hogy átírást kérjen egy Fenenna királyné által a veszprémi káptalan részére kiállított birtokadományt tartalmazó oklevélről.¹⁷

1301–1303 között több alkalommal is ő képviseli a veszprémi egyházat az esztergomi keresztetek ellen folytatott tizedper folyamán.¹⁸ Amikor a veszprémi püspöktől tizedeket bérbe vevő budai polgárok nem fizetik meg a megállapodásban foglalt járandóságukat, Péter éneklőkanonok utazik 1302. februárjában Budára, hogy átadja Albert plébánosnak a tizedbérlők kiközösítésére felszólító pápai követi okleveleket.¹⁹ 1302. szeptember 1-én pedig jelen volt a budavári ferences rendházban, amikor a bélakúti apát és a veszprémi püspök megkötötte a sasadi tizedpert lezáró, a vitatott tizedterületet felszólító megegyezést.²⁰

1303. szeptember 29-én a tihanyi konvent előtt a veszprémi káptalan nevében átengedte egy malom és a hozzá tartozó telek használatát egy bizonyos Buzma fiainak, Istvánnak és Lőrincnek, valamint egy Péter fia László nevű rokonuknak 15 év időtartamra.²¹

1307. július 12-én ismét tihanyi apátság hiteleshelyénél járt, ahol egy oklevelet állíttatott ki mindazon szolgáltatásokról, amelyekkel egy bizonyos Ábrahám falusi Máté fia Máté tartozik a veszprémi egyház felé, amiért a veszprémi káptalan jobbágyorsból egyházi nemesi rangra emelte őt.²² Valószínűleg ugyanekkor, vagy nem sokkal ezután íratta át a tihanyi konventtel a veszprémi káptalan által ugyancsak július 12-én kiállított oklevelet, amelyben a káptalan engedélyezte egy jobbágya számára, hogy szőlejét eladomá-

¹² ZO I. 101–102. (70. sz.)

¹³ ZO I. 110. (77. sz.)

¹⁴ VO pótk. 166–167. (105. sz.)

¹⁵ ÁUO V. 162–163. (105. sz.)

¹⁶ ÁUO X. 309–310. (199. sz.)

¹⁷ VO pótk. 181–182. (116. sz.)

¹⁸ AOkt I. 95. (123. sz.); 177. (308. sz.); 200–201. (362. sz.)

¹⁹ AOkt I. 118. (177. sz.)

²⁰ AOkt I. 160–161. (273. sz.)

²¹ AOkt I. 239–240. (453. sz.)

²² AOkt II. 88. (188. sz.)

nyozza a köveskúti pálosok számára, azzal a feltétellel, hogy a szerzetesek megfizetik a szőlő után a tizedet a káptalan számára.²³

1308. április 21-én a veszprémi káptalan képviselőjében tiltakozott a fehérvári káptalan előtt, amiért a veszprémi ispán, Leurente mester és fiai erőszakosan elfoglalták a veszprémi egyházhoz tartozó Billege birtokot. A tiltakozásra azért volt szükség, mert a veszprémi káptalan rossz anyagi helyzete miatt ekkor nem engedhette meg magának, hogy perbe kezdjen az ispán ellen,²⁴ így Péter és a káptalan célja ezzel minden bizonnyal az volt, hogy megakadályozza a vitatott föld elbirtoklását.

Az 1310-es évekből ránk marad okleveles adatok tanúsága szerint, éneklőkanonokságának utolsó harmadában Péter már sokkal kevésbé volt aktív. Ebben az időszakban konkrét tevékenységéről nincs is tudomásunk, neve 1309. augusztusa²⁵ után már csak a káptalan által kiállított oklevelek méltóságsoraiban bukkan fel.²⁶

Az éneklőkanonok mintegy 21 alkalommal képviselte a veszprémi püspököt vagy a káptalant a legkülönfélébb ügyekben. Péter ügyvédi tevékenységének súlyát azonban akkor érthetjük meg igazán, ha megvizsgáljuk, hogy a veszprémi káptalan egyes tagjai milyen arányban vették ki a részüket egyházuk korabeli jogügyleteiből. (1. táblázat)

Név	Jogügyletek száma	Közös részvétel Péterrel
Péter éneklőkanonok	21	-
József szentendrei főesperes	8	2
István prépost	4	2
Hermanus olvasókanonok	0	0
Domokos olvasókanonok	1	0
Gallus dékán	2	0
Gerekminus dékán	1	1
István segesdi főesperes	1	0
László kanonok	1	0
Mátyás kanonok	1	0

1. táblázat. A veszprémi kanonokok részvétele a püspök és a káptalan jogügyleteiben 1287-1317

Ha a táblázatra pillantunk, azonnal nyilvánvalóvá válik, hogy a káptalannak mindössze két olyan tagja volt, akinek jogi tevékenysége nem törpült el teljesen Péteré mellett. A később püspöki székhelyre emelkedő István prépost négy alkalommal tűnik fel a veszprémi egyház képviselőjében, igaz, ezek közül kétszer az éneklőkanonok társaságában érkezett az esztergomi keresztetek ellen folytatott per éppen soron következő határnapjára. Nyolc olyan esetet ismerünk továbbá, amikor József szentendrei főesperes jelent

²³ AOkt II. 87., 88–89. (187. sz., 189. sz.)

²⁴ AOkt II. 154. (342. sz.)

²⁵ Péter 1309. augusztus 28-án jelen volt a domonkosok budai rendházában, amikor Miklós és Párizsi Péter, az erdélyi székeskáptalan kanonokjai bemutatták Benedek budai szigeti domonkos perjel előtt a Benedek erdélyi püspökké választásáról szóló dokumentumot – AOkt II. 321–322. (729. sz.)

²⁶ AOkt III. 152–153. (334. sz.); AOkt III. 223. (497. sz.); AOkt IV. 31–32. (62. sz.); AOkt IV. 62–63. (148. sz.); AOkt IV. 92. (235. sz.)

meg veszprémi részről egy jogügylet lefolytatására (ezek között ugyancsak két olyan esetet találunk, amikor Péter is ott tartózkodik).

Figyelemre méltó, hogy a Péter hivatali idejével párhuzamosan működő két olvasókanonok, Hermann, illetve Domokos ügyvédi szerepvállalása lényegében teljesen elhanyagolható. Hermannal kizárólag a káptalani oklevelek kiállítójaként találkozunk, míg Domokos akkor tűnik fel egyedül a káptalan képviselőjében, amikor 1313-ban a veszprémi püspök bizonyos jövedelmeket átengedett a káptalan javára I. Károly előtt.²⁷ Mellettük még számos egyéb klerikussal is találkozhatunk egy-egy alkalommal.

Úgy tűnik tehát, hogy Péter szolgálataira kiemelten számított a veszprémi egyház egészen 1308-ig. Mindez arról árulkodik, hogy az éneklőkanonok képzettsége valószínűleg felülmúlta kanonoktársaiért. Érdemes ezért közelebbről is megvizsgálnunk, hogy miben is állt Péter jogi műveltsége.

Péter éneklőkanonok és a sasadi tizedper

Péter ügyvédi tevékenységét a már többször említett sasadi tizedper 13. századi szakasza során keletkezett oklevelek révén vizsgálhatjuk leginkább.²⁸ Erme konfliktus gyökerei az 1230-as évekre nyúlnak vissza, amikor a későbbi IV. Béla még trónra lépését megelőzően elhatározta, hogy egy ciszterci apátságot alapít az ország déli részén, a mai Pétervárad közelében. Az újdonsült monostor működését gazdag birtokadományokkal biztosította, így az esztergomi érsek beleegyezésével²⁹ a cisztercieknek juttatta a kelenföldi Szent Gellért-egyházat és annak két leányegyházát, a sasadi Szent András és az őrsi Szent Márton-kápolnákat azok tizedeivel együtt.³⁰

A királyi egyháznak az apátság részére történt eladományozása természetesen sértegette az illetékes megyéspüspök, nevezetesen a veszprémi, érdekeit. 1245-ből,³¹ majd 1265-ből³² is rendelkezünk adatokkal arra vonatkozólag, hogy a veszprémi egyház a Szentszék előtt igyekezett követeléseinak érvényt szerezni. A konfliktust azonban sem a kiküldött pápai bírák, sem IV. Kelemen pápának a királyi adományt megerősítő oklevele sem tudta tartósan lezárni.

Az 1290-es években a per Lodomér esztergomi érsek egyházi bírósága előtt folytatódott és 1291-ben a püspök és az apát egy barátságos megegyezés keretében fele-fele arányban felosztották egymás között a vitás tizedjövedelmeket.³³ Későbbi utalásokból tudjuk, hogy 1295-ben aztán egy újabb megegyezés is kötöttet, bár ennek szövege sajnos nem maradt ránk. Az egyezmény viszont bizonyosan működött a gyakorlatban, hiszen ugyanebben az évben arról értesülünk, hogy a püspök a maga részét bérbe adta két budai polgárnak 140 márkáért.³⁴ A konfliktus hamarosan azonban ismét kiújult, elsősorban azért, mert 1296-ban az egyik tizedbérlő budai polgár, Morthan Hermann erőszakkal elvitt 25 hordó bort a ciszterciek kelenföldi majorságából.³⁵

²⁷ AOkt. III. 231. (514. sz.)

²⁸ A tizedper eseménytörténetére lsd.: PATAKI 1942.; JANKOVICH 1959.

²⁹ BTOE I. 34–35. (21. sz.)

³⁰ BTOE I. 35–36. (22. sz.)

³¹ BTOE I. 43–44. (28. sz.)

³² BTOE I. 83–84. (68. sz.)

³³ BTOE I. 275–277. (255. sz.)

³⁴ BTOE I. 290–291. (272. sz.)

³⁵ BTOE I. 308–309. (289. sz.)

A ciszterciek erre vonatkozó panaszára Lodomér érsek elrendelte, hogy a szerzetesek állítsanak tanúkat, akik esküvel igazolják majd a tizedborok elrablását. A veszprémi ügyvéd, Péter éneklőkanonok ugyanakkor arra hivatkozott, hogy a hordók elvitele az 1295-ös megállapodásban foglaltaknak megfelelően történt, mire Lodomér meghagyta neki, hogy mutassa be előtte a kérdéses megállapodást.³⁶ Amikor mindez megtörtént, az 1297. augusztus 20-ára kijelölt határnapon személyesen is megjelenő Vilmos apát maga is elismerte a Péter éneklőkanonok és ügyvédtársa, József szentendrei főesperes által bemutatott megállapodást tartalmazó oklevél hitelességét. Azt állította ugyanakkor, hogy azt csak kényszer hatására pecsételte meg maga is. Lodomér erre elrendelte, hogy a következő határnapon Péter köteles választ adni az új vádakra és kiválasztani azokat az apátság tanúi közül, akik majd leteszik az esküt.³⁷ Amikor azonban elérkezett a kijelölt időpont maga III. András járt közben a veszprémiek ügyében és kérte Lodomért a per elhalasztására. Az érsek teljesítette is a király kívánságát, de ugyanakkor bírói zárlat alá vette a vitás borokat és azokat három Buda-környéki plébános gondjaira bízta a végső ítélet meghozataláig.³⁸

Ekkor fogalmazta meg Péter éneklőkanonok Lodomérhez címzett ügyvédi beadványát az óbudai káptalan előtt. Ez két nagy szerkezeti részre tagolódik. Az elsőben Péter az érsek által elkövetett eljárásbeli hibákat sorolja fel, majd a második részben a veszprémi püspök szemszögéből beszéli el a per eseményeit. Érvel saját egyháza jogai mellett és cáfolja a belakúti ügyvédek korábbi vádjait. Ezt a beadvány szövegének 32 különböző helyén mintegy 57 db római- és kánoni jogi törvényhely felsorakoztatásával támasztotta alá.³⁹

A Péter által használt kánonjogi rendelkezések közel egyharmada (16 db) a Gratianus által 1140 körül elkészített, általában csak *Decretum Gratiani* néven ismert kánongyűjteményből származott, míg a beadványban szereplő kánonjogi rendelkezések nagyobbik részét (34 db) az 1234-ben IX. Gergely pápa által kihirdetett, Pennyaforti Szt. Rajmund által összeállított dekretális gyűjteményből, az úgynevezett *Liber Extrá*ban találhatjuk meg. A két nagy gyűjtemény mellett még egy IV. Incétől származó 1250. évi ügylevél is Péter éneklőkanonok kánonjogi eszköztárát gazdagította. A kánonjogi hivatkozások mellett 6 db római jogi törvényhellyel is találkozunk a beadványban, amelyek a Iustinianus császár utasítására elkészített nagy római jogi kodifikáció, a *Corpus Iuris Civilis* különböző részeiből származnak.

Péter jogi műveltsége az 1297. évi oklevél fényében

Az éneklőkanonok által elkészített beadvány egyes törvényhelyeinek részletes elemzése és ezáltal a sasadi tizedper kánonjogi vonatkozásainak feltárása önálló tanulmányt érdemel, ezért most elsősorban az oklevél művelődéstörténeti jelentőségére szeretnénk rávilágítani. Az 1297. évi beadványban hivatkozott törvényhelyek ugyanis közvetve elárulják azt is, hogy milyen gyűjteményekhez, milyen könyvekhez lehetett közvetlen hozzáférése az éneklőkanonoknak munkája során.

Egészen biztosan rendelkezett tehát Gratianus *Decretum*ának egy példányával, illetve egy *Liber Extrá*val is. IV. Ince ravennai érsekhez intézett 1250. évi ügylevelének

³⁶ BTOE I. 309–311. (290. sz.)

³⁷ BTOE I. 311–312. (291. sz.)

³⁸ BTOE I. 312–313. (292. sz.)

³⁹ BTOE I. 314–319. (294. sz.)

idézése alapján úgy tűnik, hogy két nagy klasszikus, alapvetőnek tekinthető gyűjteményen túl, valamiféle frissebb pápai dekretális gyűjteménnyel is rendelkezhetett. A kánonjogi munkák mellett könyvtára bizonyosan magában foglalt olyan köteteket is, amelyek a Corpus Iuris Civilisnek mind a négy nagy egységét, tehát a Digestát, a Codexet, az Institutionest és a Novellae-t is tartalmazták. Ezen a ponton joggal merülhet fel a kérdés, hogy mégis milyen szintű tudást jelentett egy ilyen könyvtár a 14. század fordulóján.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a 13. század második feléből két magyarországi kánonjogász magánkönyvtárát is ismerjük, nevezetesen László esztergomi, illetve Mutmér szepesi prépostét. László, aki többek között IV. Béla pápához küldött követe is volt egy alkalommal, 1277-ben egy részletes végrendeletet írt, amelyben felsorolta könyveit és meghagyta, hogy azokat adják el és az így nyert pénzüsszeget különféle célokra (például a szegények megsegítésére vagy egy kápolna alapítására) fordítsák.⁴⁰ Ivánka Endre egy 1937-es tanulmányában tételesen végighaladva a végrendeleten azonosította az egyes könyveket, így tudjuk, hogy a könyvjegyzékben szereplő „*volumen*” alatt a Corpus Iuris Civilis három részét, nevezetesen az Institutionest, a Novellae-t és a Codex utolsó három könyvét kell értenünk. A „*Dygestum vetus*”, az „*Inforciatum*” és a „*Digestum novum*” a Digesta három részét, míg a „*Codex*” a Codex Iustiniani első részét jelenti. A „*Summa Achonis*” pedig a középkor egyik legjobb és legelterjedtebb jogi tankönyve, a híres bolognai tanár Azzo munkája volt. A kánonjogi munkák között a „*Decretum*” Gratianus munkáját takarja Johannes Teutonicus glosszáival ellátva, a „*Decretales*” a Liber Extrát jelölte, míg a prépost könyvjegyzékének végén feltűnő „*Summa Goffridi*” egy 13. században élt bolognai jogtanár munkája volt.⁴¹ Ezen felsorolást összehasonlítva egy 1215-ben elhunyt ravennai érsek, illetve egy 1279-ben elhunyt bolognai kánonjogi doktor hasonló végrendeletében felsorolt joggyűjteményekkel, Ivánka megállapította, hogy László prépost magánkönyvtára, és ezáltal egyházjogi műveltsége nemzetközi viszonylatban is jelentősnek számított.⁴²

Mutmér, aki 1263-ban a királynéi kancellári méltóságot is viselte,⁴³ 1262/63–1281 között volt szepesi prépost. Műveltségét az is bizonyítja, hogy egy időben V. István fiainak, a későbbi IV. Lászlónak és öccsének, András hercegnek a nevelője is volt.⁴⁴ 1273. évi végrendeletében ő is jegyzéket készített könyveiről,⁴⁵ amelyek között ugyancsak azonosítható a Decretum Gratiani, illetve a Liber Extra egy-egy példánya.⁴⁶

Nincs más hátra, minthogy összevevessük ezeket a könyvjegyzékeket a Péter által valószínűsíthetően használt munkákkal. (2. táblázat)

⁴⁰ MES II. 71–73. (54. sz.)

⁴¹ IVÁNKA 1937, 216–220.

⁴² IVÁNKA 1937, 224–225. (1. jegyzet)

⁴³ ZSOLDOS 2011, 115.

⁴⁴ BUIJÁK 2015, 16.

⁴⁵ MES II. 27–28. (11. sz.)

⁴⁶ IVÁNKA 1937, 226.

László esztergomi prépost (1277)	Mutmér szepesi prépost (1273)	Péter éneklőkanonok (1297)
Decretum cum apparatu Johannis Theutonici	Decretum	Decretum Gratiani
Decretales cum apparatu Bernardii	Decretal ^{es}	Liber Extra
Volumen (Corpus Iuris Civilis: Institutiones, Novellae, Codex)		Institutiones
Dygestum vetus		Novellae
Inforciatum		Codex
Digestum novum		Digesta
Codex		IV. Ince 1250. évi ügylevele
Summa Achonis		
Summa Goffridi		

2. táblázat. Jogi könyvtárak Magyarországon a 13. század végén

Az összehasonlításból egyértelműen kitűnik, hogy Péter jogi műveltsége szinte teljesen felért a bizonyosan külföldi egyetemen tanult László prépostéval, és úgy tűnik, felülmúlta Mutmérét abban a tekintetben, hogy Péter a római jogot illetően is tájékozott volt, míg ugyanezre utaló adatunk nincs a szepesi prépost esetében. Péter éneklőkanonok személye így egy újabb példával támasztja alá Ivánka Endre megállapítását is, miszerint egy magyarországi jogtudós műveltsége nem maradt el a nyugati színvonaltól.

Felmerül a kérdés, hogy hol is szerezhetett Péter éneklőkanonok ilyen szintű jogi képzettséget. Kézenfekvőnek tűnhet a gondolat, hogy az éneklőkanonok maga is valamely nyugati egyetem hallgatója volt egykor. Minthogy a külföldi egyetemet járt magyarországi káptalani tagok jellemzően prebendájuk jövedelméből finanszírozták tanulmányukat,⁴⁷ Péter esetleges egyetemi tanulmányait éneklőkanonokságának elejére, tehát valamikor 1290 környékére helyezhetjük, igaz teljes bizonyossággal nem zárható ki korábbi időszak sem.

Elsőként Itália felé fordítva figyelmünket, Bologna egyetemén két Magyarországról érkezett, Péter nevű klerikussal is találkozhatunk a 13. század második felében, de valószínűtlennek tűnik, hogy bármelyikük is azonos legyen a veszprémi éneklőkanonokkal. Egyikük ugyanis egy bizonyos Péter esztergomi kanonok, akit Péter esztergomi dékánal (1285-1307) azonosíthatunk.⁴⁸ A másik Bologna egyetemén feltűnő Péter az ekkor Padova egyetemén tanító Péter zágrábi prépost ügyvédjeként vásárol egy Liber Extrát 1268-ban.⁴⁹ Az ő személyének a későbbi éneklőkanonokkal való azonosítása ugyan nem zárható ki teljes bizonyossággal, de az azonosítást alátámasztó forrásokkal sem rendelkezőnk, és meglátásunk szerint, ugyancsak ellene szól ennek az, hogy a két személy

⁴⁷ MÁLYUSZ 2007, 95–97.

⁴⁸ „Dominus Petrus canonicus Strigoniensis” – VERESS 1941, 6.; Vö.: KOLLÁNYI 1900, 22–23.

⁴⁹ „domino Petro ungaro, procuratori domini Petri praepositi Zagabriensis, scolari Paduae” – VERESS 1941, 7.

forrásokban való feltűnése között mintegy 20 év telik el. Padovában egyedül az említett Péter zágrábi prépostot találjuk,⁵⁰ míg többi itáliai egyetemről nem ismerünk lehetséges jelölteket.

Itália mellett a korabeli magyar egyetemjárás másik fő célpontja a párizsi egyetem volt. Itt azonban szintén nem találunk olyan, Péter nevezetű, jogot tanuló személyt, akit azonosíthatnánk a veszprémi ügyvéddel.⁵¹

A Péter itáliai vagy franciaországi egyetemjárását bizonyító adatok hiánya természetesen korántsem zárja ki ennek lehetőségét, ugyanakkor elképzelhetőnek kell tartanunk azt is, hogy az éneklőkanonok nem valamely nyugati egyetemen, hanem a veszprémi káptalani iskolában sajátította el az ügyvédi szakma fortélyait.

Az Árpád-kori veszprémi iskolára vonatkozó legfontosabb forrásunk meglehetősen szomorú apropóból keletkezett. A veszprémi püspöki székhelybe 1275-ben Kőszegi Henrik fia, Péter került, majd a következő évben – a Kőszegiek és Csákok viszályának keretében – Csák Péter fegyvereseivel feldúlta Veszprémet, felbecsülhetetlen károkat okozva ezzel a püspöki székhelynek és vele együtt a káptalani iskolának. A pusztítás elől elmenekült Pál prépost nagy részletességgel számolt be a király előtt a székesegyház és a mellette működő iskolát ért károkról.⁵² Pál prépost jelentése, valamint IV. László ezt követő adománya a veszprémi egyház újjáépítésére⁵³ értékes információkat szolgáltatnak a korszak legjelentősebb magyar oktatási intézményéről. A király adománya magában foglalta az iskola könyvtárának első inventáriumát is, igaz, ebben sajnos csak a könyvek értékét tüntették fel, címeiket nem.⁵⁴

A veszprémi iskola minden bizonnyal már a 11. századtól kezdve működött és III. Béla uralkodása idején szervezték át működését a párizsi egyetem mintájára. A IV. László által studium generale névvel illetett intézményben a hét szabad művészet (septem artes liberales) mellett Magyarországon a korban valószínűleg egyedülálló módon jogi képzés is zajlott. A pusztulást hírül vivő prépost jelentése szerint a 36 tagú káptalannak 1276-ban vele együtt 16 római- és kánonjogban jártas (utriusque iuris) doktora volt, akiknek könyvtára elégett Csák Péter dűlása során. Ezen jelentésből korábban több kutató, így például Gutheil Jenő is egy veszprémi egyetem működését valószínűsítette Veszprém Árpád-kori történetét feldolgozó monográfiájában.⁵⁵ A veszprémi iskola jogállását illetően azonban már Békefi Remig,⁵⁶ újabban pedig Solymosi László is több alkalommal⁵⁷ felhívta a figyelmet arra, hogy a rendelkezésünkre álló források nem támasztják alá annak egyetem mivoltát. A Veszprémben működő oktatási intézmény így bár könyvtárának gazdagságát tekintve bizonnyal kiemelkedett a magyarországi káptalani iskolák sorából, jogállását tekintve nem különbözött azoktól.

Mindezek után elmondható, hogy Péter éneklőkanonok működése egy apró, ámde fontos kiegészítéssel szolgál a veszprémi iskola 13. század végi történetéhez. Az 1297-es beadvány és az abban foglalt törvényhelyek alapján azonosított kánoni és római jogi munkákról bizonnyal kijelenthető, hogy azok elérhetőek voltak a veszprémi káptalan

⁵⁰ VERESS 1941, 151.

⁵¹ <http://lamop-vs3.univ-paris1.fr/studium/faces/indexTab.xhtml> (letöltés ideje: 2017.09.28.)

⁵² MREV I. Bevezetés: XCVII.

⁵³ VO 65. (35. sz.)

⁵⁴ SOLYMOSI 2002, 15.

⁵⁵ GUTHEIL 1979, 126–137.

⁵⁶ BÉKEFI 1910, 160–173.

⁵⁷ SOLYMOSI 1994, 727.; SOLYMOSI 2000, 129–148.

tagjai számára. Meglátásunk szerint ez azt bizonyítja, hogy az 1276-ban elpusztult iskola és könyvtár helyreállítása IV. László adományát követően valóban megindulhatott és az 1290-es évekre a veszprémi káptalan javarészt már tudta pótolni lángok martalékává lett jogi könyvtárát. Ha pedig elfogadjuk azt, hogy Péter valóban a veszprémi iskola növendéke volt, úgy a római jog magabiztos használata érvként szólhat amellett a szakirodalomban időnként felbukkanó – és az egyetem mivolthoz hasonlóan erősen vitatott – vélemény mellett is, miszerint Veszprémben a kánonjog mellett római jogot is oktattak a 13. században.⁵⁸

Péter családja

Végezetül vessünk egy pillantást Péter éneklőkanonok családjára. Két rokonát ismerjük név szerint, nevezetesen testvérét Pál comest, illetve unokaöccsét, Pál fia Jánost. Pál az 1310-es években bukkan fel a forrásainkban és az egyetlen biztos adatunk róla az, hogy 1313-ban egy leánynegyed ügyében járt el. Rátold nembeli Miske felesége, Kata ugyanis perbe keveredett testvéreivel, Óvári Konrád fiaival, Jakabbal és Istvánnal, amikor azok nem akarták kiadni neki jogos örökségét. A pécsi püspök bírósága előtt tárgyalat per során 1313 augusztusában a lány nevében először még férje jelent meg, kezében a veszprémi káptalan megbízó oklevelével,⁵⁹ az ekkor viszont november 18-ra halasztott tárgyaláson már Péter éneklőkanonok testvére, Pál comes jelent meg Fajszi Egyed fia Jakab comes társaságában, hogy Kata leánynegyedét, illetve anyjának hozományát és jegyajándékát behajtsák Konrád fia Jakabtól.⁶⁰

Az éneklőkanonok másik rokona, Pál fia János, Péter feltételezett halála után majdnem másfél évtizeddel, az 1330-as években tűnik fel a forrásainkban. Ezt a Jánost két alkalommal is a néhai Péter éneklőkanonok unokaöccsének („*Johannes filius Pauli fratris quondam Petri cantoris de Wespriano*”) nevezik.⁶¹ A vizsgált szövegrészt korábban fordították-értelmezték úgy is, miszerint János valójában Péter éneklőkanonok testvére volt, míg kettejük apját hívták Pálnak.⁶² Figyelembe véve azonban Péter hosszú hivatali működését és ez alapján vélhetően magas (50 év feletti) életkorát 1316-17 körül bekövetkezett halálakor, valószínűbbnek tartjuk azt, hogy az 1330-as években tevékenykedő János már a család következő generációjának képviselője volt, mintsem Péter testvére, akinek így több mint 20 évvel kellett volna túlélnie az egykori veszprémi kántort.

Ha áttekintjük a Pál fia Jánosról szóló okleveles tudósításokat, akkor elsőként arról értesülünk, hogy egy bizonyos Csupaki Joanca fia Jánossal közösen birtokolt egy összevont telket, amelynek egyik része öröklött birtok volt, míg a másik felét a Chatar-i nemesektől vásárolták. Birtokuk a Séd partján feküdt és egy gyümölcsös is tartozott hozzá. Egy 1331. december 22-én kelt oklevél szerint a két János zálogba adta birtokát Miklós somogyi főesperesnek 5 márka bécsi kisdénár összegért cserébe 8 év időtartamra.⁶³

A második okleveles adatunk, amely Pál fia Jánosra vonatkozik egy, a fehérvári káptalan előtt megkötött 1337. évi megegyezést rögzít közte és a veszprémi káptalan képviselői között. Ez a megállapodás egy egészen szövevényes képet tár elénk a néhai ének-

⁵⁸ GUTHEIL 1979, 131–135.

⁵⁹ AOktl III. 267. (597. sz.)

⁶⁰ AOktl III. 285. (634. sz.)

⁶¹ VO pótk. 218–219. (144. sz.), 225–226. (147. sz.), Ld. még: VReg. 97. (234. sz.), 118. (296. sz.)

⁶² AOktl XV. 265–266. (459. sz.); KARLINSZKY 2013, 208. (1095. jegyzet)

⁶³ VO pótk. 218–219. (144. sz.)

lőkanonok unokaöccsének üzelmeiről. Megtudhatjuk belőle, hogy János korábban meggyilkolta saját feleségét, Vámosi Nagy Miklós unokáját, amiért Drugeth Vilmos nádor büntetésképp elkobozta tőle birtokait, majd azokat Miklós mester veszprémi olvasókanonoknak adományozta. János ekkor a veszprémi káptalantól kölcsönvett 6 budai dénármarkáért megváltotta birtokait Miklós olvasókanonoktól, amely összeget azonban nem tudott később visszafizetni a káptalannak. Hasonlóképpen nem tudta megváltani az 1331. évi oklevél tanúsága szerint elzálogosított Séd parti gyümölcsösét sem, amely időközben – az elhunyt Miklós somogyi főesperes végrendelete révén – ugyancsak a veszprémi káptalan kezébe jutott. Adósságainak törlesztése fejében ezért megegyezett a veszprémi egyházzal, hogy valamennyi Veszprémben és Jutason fekvő birtokrészét, telkét és szántóját átadja a káptalannak. Mindezért cserébe, János kérésére és néhai nagybátyja emlékére a káptalan engedélyezte számára azt is, hogy a korábban elzálogosított telkét és annak hasznát élete végéig még továbbra is élvezhesse.⁶⁴

A néhai éneklőkanonok unokaöccse tehát több birtokkal is rendelkezett Veszprém megyében. Az életéről tudósító oklevelek azonban nem pusztán egy gazdálkodó kisbirtokos, hanem sokkal inkább egy „vállalkozó üzletember” képét tárják eléink, aki hol birtokot vásárol, hol elzálogosít egy telket, hogy tőkéhez jusson. Amikor pedig gyilkosság miatt elveszti birtokait és emiatt anyagilag megszorul, éppen a fenti zálogban lévő birtokát és kapcsolati hálóját használja fel ahhoz, hogy megteremtse anyagi biztonságát élete hátralevő részére. Megtudjuk azt is, hogy birtokainak legalább egy részét örökölte, tehát már a család előző generációja is Veszprém megyei birtokos volt. Ha pedig végigtekintünk üzlettársain, akkor azt látjuk, hogy azok valószínűleg a helyi, Veszprém megyei nemesség soraiból kerültek ki, így valószínűsíthetjük, hogy János is hasonló társadalmi státuszban állt. Ugyancsak kitűnik, hogy az unokaöccs meglehetősen szoros kapcsolatot ápolt a veszprémi káptalannal, amelynek tagjai, amellet, hogy rendszeresen kisegítették szorult helyzetéből, végül éppen a „néhai Péter éneklőkanonok szolgálatait”⁶⁵ fejében egyeztek bele a János számára minden bizonnyal előnyös konstrukcióba 1337-ben.

Úgy tűnik tehát, hogy a veszprémi káptalanban még húsz évvel Péter éneklőkanonok halálát követően is élt a néhai ügyvéd emléke.

⁶⁴ VO pótk. 225–226. (147. sz.); Ld. még: AOkt. XXI. 359–360. (628. sz.)

⁶⁵ „rememoratis servitiis et fidelitatibus predicti Petri quondam cantoris ecclesiae ipsorum” – VO pótk. 226.

Felhasznált források és szakirodalom

FORRÁSOK

- DF Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény
- DL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár
- AOkt *Anjou-kori Oklevéltár I—XL*. Szerk. Almási Tibor, Blazovich László, Géczy Lajos, B. Halász Éva, Kőfalvi Tamás, Kristó Gyula, Piti Ferenc, Sebők Ferenc, Teiszler Éva, Tóth Ildikó. Szeged–Budapest 1990–2015.
- ÁUO *Árpád-kori új okmánytár I–XII*. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. Pest–Budapest 1860–1874.
- BTOE *Budapest történetének okleveles emlékei I. (1148–1301)* Csánky Dezső gyűjtését kiegészítette és sajtó alá rendezte Gárdonyi Albert. Budapest 1936.
- MES *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I–II*. Collegit et edidit Ferdinandus Knauz. Esztergom 1874–1882.
- MREV *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis I–II*. Báró Hornig Károly veszprémi püspök megbízásából közrebocsátja a Római Magyar Történelmi Intézet. Budapest 1896–1899.
- VO Gutheil Jenő (szerk.), Kredics László (kiadja): *Veszprém város okmánytára*. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárakból (1002–1523). Veszprém 2007. (A veszprémi egyházmegye múltjából 18.)
- VO pótk. *Veszprém város okmánytára*. Pótkötet (1000–1526) Összeállította Érsegi Géza–Solymosi László. Veszprém 2010. (A veszprémi egyházmegye múltjából 20.)
- VReg *Veszprémi regeszták (1301–1387)*. Összeállította Kumorovitz L. Bernát. Budapest 1953.
- ZO *Zala vármegye története. Oklevéltár I. 1024–1363*. Szerk. Nagy Imre, Véghely Dezső és Nagy Gyula. Budapest 1886.

SZAKIRODALOM

- BÉKEFI 1910 Békefi Remig: *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig*. Budapest 1910.
- BUJÁK 2015 Buják Gábor: A szepesi és pozsonyi prépostságok korai története a szlovák historiográfiában. *FONS* 22 (2015) 3–51.
- GUTHEIL 1979 Gutheil Jenő: *Az Árpád-kori Veszprém*. Veszprém 1979.

- GYÖRFFY 1997 Györffy Görgy: *Pest-Buda kialakulása. Budapest története a honfoglalástól az Árpád-kor végi székvárossá alakulásig*. Budapest 1997.
- IVÁNKA 1937 Ivánka Endre: László mester esztergomi prépost könyvtára 1277-ben. *Theologia* 4 (1937) 216–226.
- JANKOVICH 1959 Jankovich Miklós: Buda-környék plébániáinak középkori kialakulása és a királyi kápolnák intézménye. *Budapest régiségei* 19 (1959) 57–98.
- KARLINSZKY 2013 Karlinszky Balázs: *A veszprémi káptalan a középkorban: A veszprémi székeskáptalan középkori birtokai*. Disszertáció. Piliscsaba 2013.
- KOLLÁNYI 1900 Kollányi Ferenc: *Esztergomi kanonokok, 1100–1900*. Esztergom 1900.
- KOSZTA 1994 Koszta László: Lodomér. In: *Korai Magyar Történeti Lexikon (9–14. század)*. Szerk. Kristó Gyula. Budapest 1994.
- MÁLYUSZ 2007 Mályusz Elemér: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest 2007.
- PATAKI 1942 Pataki Vidor: A péterváradi ciszterciek a középkori Kelenföldön. In: *A Ciszterci Rend Budapesti Szent Imre Gimnáziumának Évkönyve. Az 1941–42. iskolai évről*. Közzétette. Brisits Frigyes.
- SOLYMOSI 1994 Solymosi László: Veszprémi iskola. In: *Korai Magyar Történeti Lexikon (9–14. század)*. Szerk. Kristó Gyula. Budapest 1994.
- SOLYMOSI 2000 Solymosi László: Veszprém korai történetének néhány kérése. In: *Válaszúton. Pogányság–kereszténység. Kelet–nyugat*. Szerk. Kredics László. Veszprém 2000. 129–148.
- SOLYMOSI 2002 Solymosi László: Könyvhasználat a középkor végén. Könyvkölcsönzés a veszprémi székesegyházi könyvtárban. In: *Tanulmányok a magyarországi egyházjog középkori történetéről*. Szerk. Erdő Péter. Budapest 2002.
- VERESS 1941 Veress Endre: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai*. Budapest 1941.
- ZSOLDOS 2011 Zsoldos Artília: *Magyarország világi archontológiája 1000-1301*. Budapest 2011.

Abstract

A lawyer in Hungary on the turn of the 14th Century

The present study analyses the life and career of a medieval lawyer in Hungary who lived at the turn of the 14th Century. Peter cantor was a member of the cathedral chapter of Veszprém from 1287 to 1316/17. During his tenure in office he represented his bishop or his chapter in numerous cases as a lawyer.

In the source material of the so-called tithing dispute of Sasad between the bishops of Veszprém and the abbots of Cistercian monastery of Bélakút we can come across a petition from 1297 created by Peter cantor. In this petition Peter attacked the legal proceedings of the ecclesiastical court headed by the Archbishop of Esztergom and supported his argument with 57 various regulations from the Roman and Canon law. Based on these passages it can be concluded that the legal expertise of Peter was based on works like the *Decretum Gratiani*, the *Liber Extra* and different parts of the *Corpus Iuris Canonici*.

Comparing the list of legal collections used by Peter with the known private libraries of other contemporary canonists from Hungary it can be assumed that the legal qualification of Peter was equal to them. As there are no traces of Peter ever studied in Italian universities or in Paris, it cannot be ruled out that he studied law at the cathedral school of Veszprém.

If this hypothesis was true, the petition of Peter would clearly show that the rich material of the library of the institution, which was burned down in 1276, was at least partly replaced by the 1290s. Furthermore, the active use of Roman law by Peter could also support the idea that that Roman law was also taught in the school of Veszprém.